

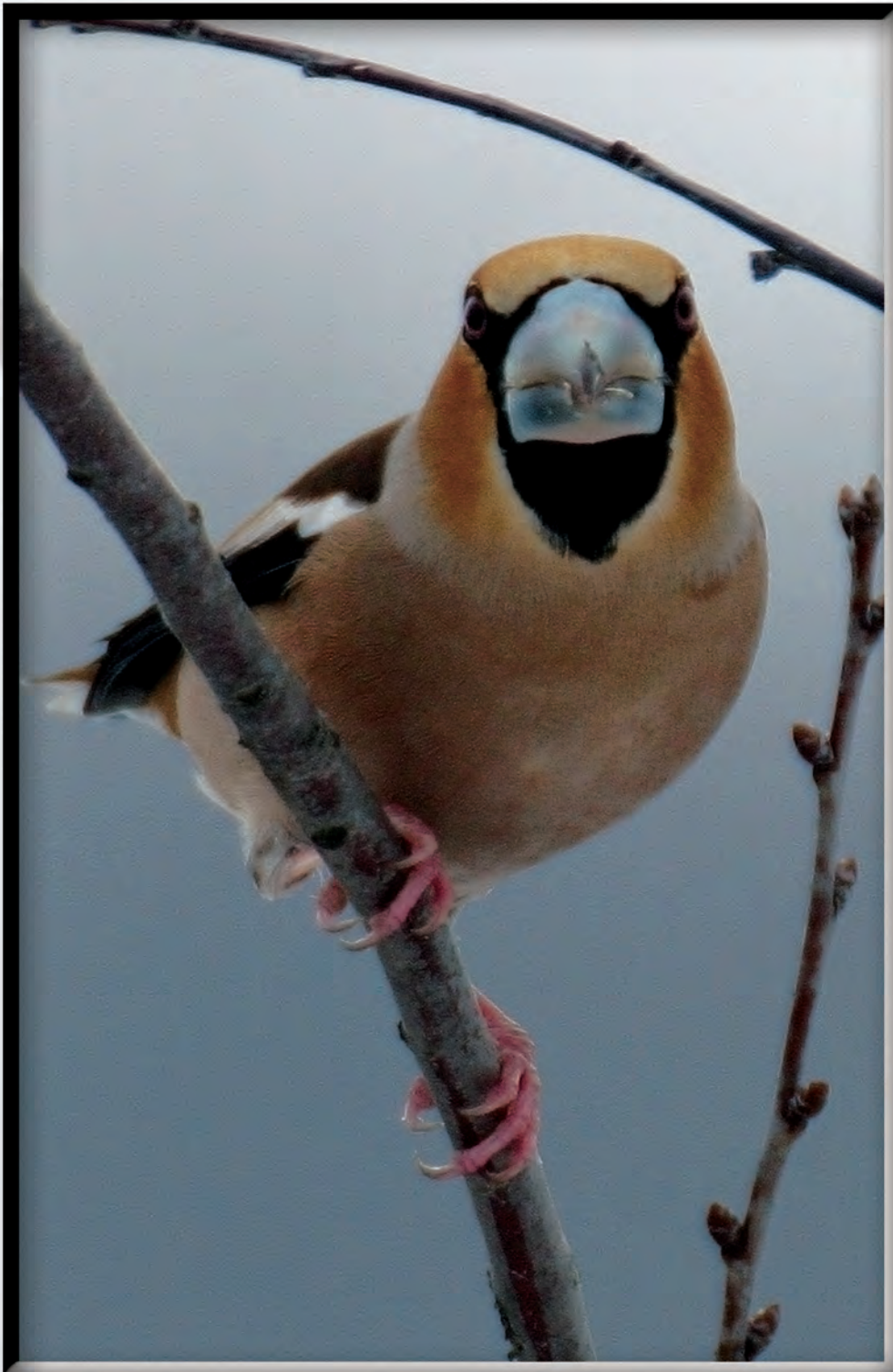
480 Ft (MME-tagoknak térítésmentes)

MADÁRTÁVLAT

Madártani és természetvédelmi folyóirat

XII. évf. 6. szám – 2005/6.

Jánossy Dénesre emlékezünk ● A magyarországi madárfauna történetéből ● Ének a madáragyban

MADÁR HATÁROZÓ

KIRÁLYKÁK

Legkisebb madaraink a királykák (*Regulus spp.*). Magyarországon 2 fajuk fordul elő, a sárgafejű (*R. regulus*) és a tüzesfejű királyka (*R. ignicapillus*). Elkülönítésük viszonylag könnyű, ha tisztában vagyunk a fontos faji bélyegeikkel. Nevükkel ellentétben nem a fejüket színezetét kell figyelnünk, hiszen a tojó tüzesfejűnek sárga, míg a hím sárgafejűnek narancsvörösbe hajló „koronája” van.

Sárgafejű királyka

hím

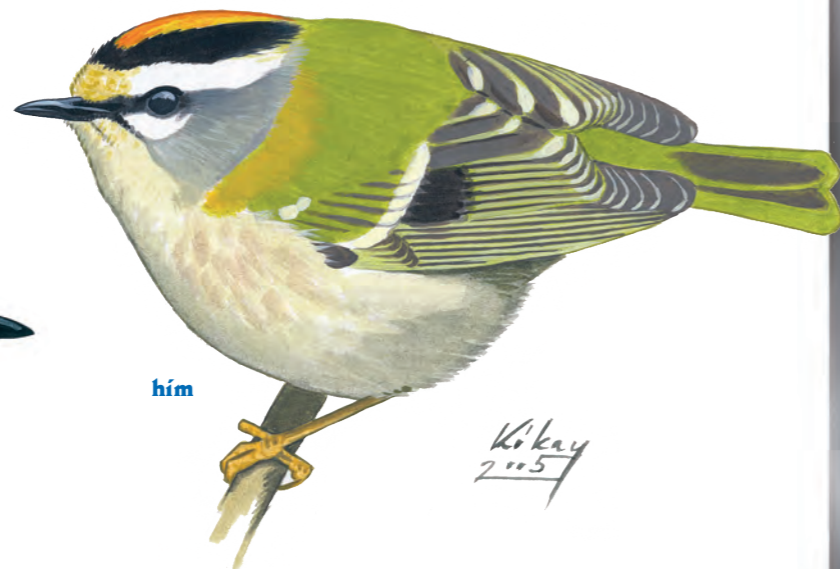
tojó

A legfontosabb elkülönítő bélyegük a szemöldök- és a szemsáv. A tüzesfejű királykának fekete kantárja és szemsávja, illetve feltűnő fehér szemöldöksávja van. A sárgafejűnél ez hiányzik, a fekete szem körül nincs semmilyen mintázat, ezáltal az arckifejezése „bájosabb” jellegű. Ez a különbség már fiatal korban is megtalálható, bár a tüzesfejű szemöldöksávja sokkal elmosódottabb. A fiatalok vedlésük során nagyon hamar az öregekhez hasonlóvá válnak, így ősszel már rájuk hasonlítanak. Sokszor szinte lehetetlen megfigyelni az „örökmozgó” királykák fejét, különösen amikor a parányi madarak magasan, a fák koronájában mozognak. Ilyenkor hasznát vehetjük egy másik bélyegnek: a tüzesfejű háta sokkal élénkebb zöld, a nyak felé haladva narancsos árnyalattal, míg a sárgafejű háta tompább, olívszöld színű.

Tüzesfejű királyka

tojó

hím

Grafika: Kókay Szabolcs - www.kokay.hu

Kiadja a Magyar Madártani és Természetvédelmi Egyesület (MME) kiemelten közhasznú társadalmi szervezet

„A természet szolgálatában”

1121 Budapest, Költő utca 21.

Tel: 275-62-47

Fax: 275-62-67

www.mme.hu

Főszerkesztő: Ujhelyi Péter

Munkatársak:

Bagyura János Ragadozóvédelem

Drexler Szilárd MME-hírek

Fatér Imre Tűzokvédelem

Hadarics Tibor Faunisztika

Horváth Zsolt Természetvédelem

Karcsa Zsolt Vonuláskutatás

Kovács András Natura2000

Lovászi Péter Gólyavédelem

Magyar Gábor Általános madártan

Nagy Károly Monitoring

Péchy Tamás Rákospipera-védelem

Szabó Balázs Fontos Madárelőhelyek

Szép Tibor Általános madártan

Vándor Barbara Környezeti nevelés

Varga Gábor Web-hírek

Tudományos tanácsadók:

Aradi Csaba (Hortobágyi Nemzeti Park, ny. ig.)

Csányi Vilmos (akadémikus, ELTE Etológiai Tanszék, ny. tszvez.)

Csorba Gábor (Magyar Természetudományi Múzeum Állattára)

Csörgő Tibor (ELTE Állatszervezettani Tanszék)

Fekete Gábor (akadémikus, MTA Ökológiai és Botanikai Kutatóintézet)

Kordos László (MÁFI Országos Földtani Múzeuma)

Láng István (akadémikus, MTA elnöki tanácsadó)

Molnár V. Attila (Debreceni Egyetem, Növényzeti Tanszék)

Papp László (akadémikus, MTA-MTM Állatökológiai Kutatócsoport)

Somogyi Péter (akadémikus, Anatomical Neuropharmacology Unit, University of Oxford)

Fotográfiai tanácsadók:

J. Artyuhin • Bécsy László • Berta Béla

• Forrány Csaba • Kalotás Zsolt

• Kármán Balázs • Máté Bence • Novák László

• Streit Béla • Suhayda László • Vizúr János

Grafikusok: Kókay Szabolcs, Matyikó Tibor

Tipográfia: Góré András

Tördelés, nyomdai előkészítés: Kitaibel Bt.

Szerkesztőségi titkár: Bányai Lászlóné

Terjesztés: Harangi István

Alapító főszerkesztő: Schmidt Egon

Felelős kiadó: Halmos Gergő természetvédelmi igazgató

Nyomás és kötés: Korrekt Nyomdaipari Kft.

Felelős vezető: Barkó Imre ügyvezető igazgató

ISSN 1217-7156

Támogatónk:

nka

Nemzeti Kulturális Alapprogram

Magyar Madártani és Természetvédelmi Egyesület

A címlapon: Meggyvágó – Kardos Zsolt felvétele

www.zsoltkardos.hu

Címlapterv: U.P.

Kéziratokkal és lapszerkesztéssel kapcsolatos információk:

www.madartavlat.hu

Mi kerül a lexikonba?

Jánossy Dénes Budapesten született 1926. március 24-én. Édesanyja Boros Margit, édesapja id. Dr. Jánossy Dénes, az Országos Levéltár egykori főigazgatója. 1953-ban házasságot kötött Kölley Emmával; fiaik: László, Gábor és Tamás. Felsőfokú tanulmányait az Eötvös Lóránd Tudományegyetem biológia-kémia szakán végezte 1944 és 1949 között. Egyetemi doktori címet 1962-ben kapott, az MTA doktori címét pedig 1968-ban nyerte el. A Természetudományi Múzeumban 1946-tól 1951-ig kurátorként dolgozott, 1951 és 1961 között muzeológus, ezt követően 1970-ig osztályvezető, majd 1986-ig osztályigazgató, később pedig ny. tudományos tanácsadó. Egyetemi oktatóként 1954 és 1988 között tevékenykedett, 1973-tól címzetes egyetemi tanár. Paleontológiai munkássága mellett számos társadalmi feladatot is elvállalt: 1966 és 1980 között ő a Magyar Karszt- és Barlangkutató Társulat elnöke, 1974-től pedig a Magyar Madártani Egyesület alapító elnöke, majd 1990-től örökös tiszteletbeli elnöke.

A lexikonok majd bizonyosan megemlékeznek, hogy kutatásainak eredményeiről hozzávetőlegesen száz szakcikkekben és egy meghatározó jelentőségű szakkönyvben foglalta össze, s emellett számos ismeretterjesztő írást is publikált.

De vajon tudják-e Jánossy Dénes kortársai és egyesületbeli tagtársai, hogy milyen ember volt ő? Tudnak-e arról valamit, hogy milyen tudományos adatokkal járult hozzá az egyetemes emberi tudáshoz? Ha egy laikus az ásatások során figyel a paleontológusokat, talán csak annyit vesz észre, hogy a kutatók mázsányi agyaghalmozatot mozgatnak meg munkájuk során, majd a nem csekély fizikai igénybevétel után az agyagból csontmaradványok és fogtöredékek ezreit nyerik ki. Az igazi szakismeretet igénylő elemzés során pedig a leleteket meghatározzák, kiderítik, hogy mely élőlényektől származhattak, s következtetéseket vonhatnak le a régmúlt időkre vonatkozóan. Ahogy egy paleontológiában is jártas nagy zoológusunk írta: elmélkedve bűvélkednek.

A Jánossy Dénes emlékének szentelt lapszámunkhoz olyan írásokat igyekeztünk összeállítani, amelyek vitathatatlanul fontosak és kötődnek a madártanhoz, de a nagyközönség előtt kevésbé ismert kérdésekkel és összefüggésekkel foglalkoznak.

Manapság hajlamosak vagyunk türelmetlenné válni, ha valamit nem kapunk meg azonnal. Ilyenkor segíthet, ha megtanulunk összefüggésekben és időtávlatokban gondolkodni, a jelenségeket perspektívából vizsgálni. Mondhatjuk úgy is: madártávlatból.

Ujhelyi Péter

Tartalom

■ Kordos László: Jánossy Dénes az ősmadarak tudója	4
■ Jánossy Dénes: Egy paleontológus '56-os múzeumi emlékei	7
■ Schmidt Egon: Szívében mindig madarász volt	9
■ Haraszthy László: Kerecsenek fővédnöke	9
■ Kordos László: Szemelvények a magyarországi madárfauna történetéből	10
■ Wollemann Mária: Ének a madáragyban	15
■ Zöld hírek	16
■ ifj. Vasuta Gábor: Kőfejtők és várak téli vendégei	18
■ Kovács Dávid: Egy évtized a természet szolgálatában	20
■ Hadarics Tibor: Válogatás 2005 szeptemberének és októberének érdekes madártani megfigyeléseiből	22
■ Negyed évszázad Királyréten – „A Természet szolgálatában”	25
■ Csipogó	26

JÁNOSSY DÉNES

az ősmadarak tudója

Jánossy Dénest a madarak éppúgy érdekelték, mint a baglyok zsákmányai, a kis-emplősök. A madarakat sokan ismerik és szeretik, de csak keveseknek adatik meg, hogy a rendszerint töredékes csontjaikból felismerjék a ma már röptükről, tollazatukról és hangjukról azonosíthatatlan, évezredekkel vagy évmilliókkal ezelőtt kihalt madarakat. Jánossy Dénes mindig nagy tisztelettel emlékezett a hazai ornitológia és az ősgércesek kutatásának megalapozójára, Petényi Salamon Jánosra, aki az 1800-as évek közepén a beremendi mészkőbánya vörösgyágos üledékeiből számos, máig is helytálló megállapítással új emlősfajokat írt le, és aki Dénes bácsi elmondása szerint a hideg vízben a madármegfigyelések szerzett tudógyulladásban halt meg. Szinte bibliaként vette kézbe nap mint nap Lambrecht Kálmán világraszóló, a kihalt madarakról írt madármonográfiáját, amelyet az utókor az első megjelenése után harminc évvel is nélkülözhetetlennek ítélve változatlan utánnomásban is megjelentetett. Pedig ha igaz, Lambrecht a madarakat csak akkor ismerte fel, ha meglátta csontjukat. Kevesen voltak és vannak, akik erre képesek. Jánossy Dénes életében Európában talán csak néhányan értettek a kihalt madarakhoz. Nem véletlen, hogy a szűkös nemzetközi kapcsolatok idejében nála tanult a későbbi nyugat-európai szaktekintélynek számító francia Mourer-Chauvire asszony is, akinek doktori védésére opponensként Lyonba is meghívták. Egyaránt foglalkozott az őslénytani és a régészeti lelőhelyeken előkerült madarak csontjaival, valamint

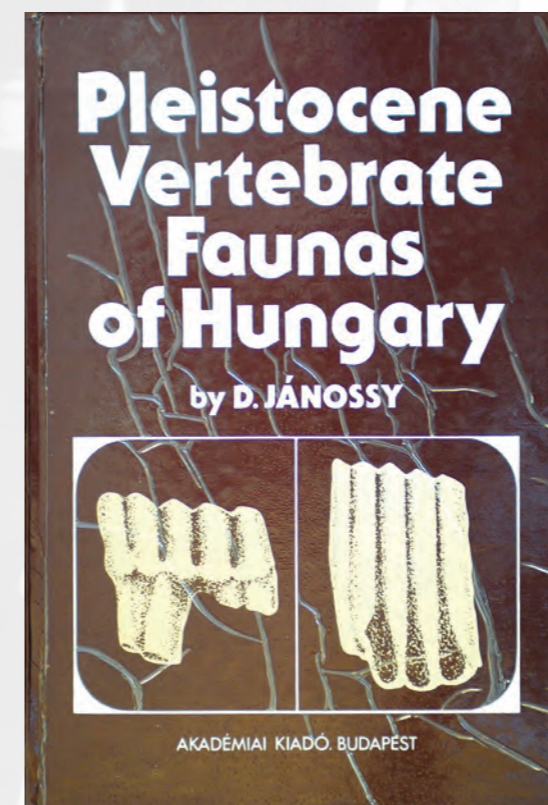
a hazai ragadozómadár-védelemmel. Vitatkozott a cseh Jiri Mlikovskyval, aki nem ismerte el egyes fosszilis fajok létét, és tisztelettel fogadta az erdélyi magyarok, Jurcsák Tibor, Kessler Jenő és Gál Erika érdeklődését és tanulmányait.

Tudományos életének első tanulmányát 26 éves korában, 1952-ben tette közzé a Vértes László ősrégészeti ásatásából előkerült Istállós-kői-barlang felső-pleisztocén madárfaunájáról. Ugyancsak a Vértes László ásatásából, a bükki

Lambrecht Kálmán-barlang madár- és emlősfaunáját tanulmányozta, és ez volt 1958-ban benyújtott, majd 1962-ben megvédett kandidátusi disszertációjának témája is. A régészeti lelőhelyekről előkerült madár- és emlősmaradványok feldolgozása egész életében elkísérte. Részt vett a vérteszőlősi előember-lelőhely csontanyagának feldolgozásában, és többször közzétette a fiatalabb korú régészeti lelőhelyekről előkerült madár-csontok értékelését. Többek között tőle tudjuk, hogy az Amerikában őshonos pulyka már Kolumbusz előtt is ott volt a budai várpalota lakóinak asztalán. Ezt követően már nagyrészt az általa vezetett önálló ásatásokból előkerült csontleleteket értékelte. Ezek közül is nemzetközi jelentőségűek a Tar-kői-kőfülke, az Osztramos-hegy, valamint a Villány környéki pliocén és pleisztocén lelőhelyek gerinces őslénytani anyagának szinte teljes körű feldolgozása. Kutatásainak máig használt, és mindörökké forrásértékű összefoglalását, amely 1966. évi akadémiai doktori disszertációjának továbbfejlesztését is jelentette, „A magyarországi pleisztocén tagolása gerinces faunák alapján” címmel 1979-ben az Akadémiai Kiadónál, majd átdolgozott formában 1986-ban angolul az Elsevier Kiadóval

közösen adta ki.

Ugyanilyen súlyú tanulmányosorozata, a „Plio-pleisztocén madármaradványok a Kárpát-medencében” címmel, angol alapszöveggel az *Aquila* hasábjain 1976 és 1981 között hat részben jelent meg. Előtte senki sem készített hasonló áttekintést, de nem is tudott volna, hiszen harminc éves munkásságával ő volt az első tudós, aki rendszeres ásatásaival feltárta, és tudásával értékelte a hazai madárfauna múltját. Összefoglaló tanulmányai hat éven át követték egymást. Előbb kedvenceivel, a jégkorszak klimatikus és történeti tagolása szempontjából oly fontos fajdfélékkel foglalkozott. Kimutatta Európában a sikefajd és a nyírfajd valószínű közös őst (*Tetrao conjugens*), majd igazolta a hófajdok és a császármadár alsó-, illetve középső-pleisztocén kori első megjelenését. Ezt követte a fácánfélék értékelése, miszerint azok maradványai a Kárpát-medencéből már 5-10 millió éves leletek alapján kimutathatók. Nem tudni, hogy alapvető, de eldugott mondataira ki fog emlékezni, miszerint például a 2 millió éves beremendi karsztüledékben megtalált vadtyúk csontja „azt jelenti, hogy a házityúk ősei az alsó-pleisztocénben legalábbis Európa keletibb részein is éltek, és nem kell azokat Dél-Ázsiából eredeztetnünk”. További tanulmányaiban kimutatta egyes baglyok 10 millió évvel ezelőtti megjelenését a rudabányai ősmajom-lelőhelyen, továbbá a récék, a vízcibék, a lilék, az éne-

kesmadarak és még más taxonok történeti jelenlétét.

Gyemekkoraának bécsi iskoláztatása miatt német „anyanyelve” és kitűnő nyelvkészsége következtében is aktívan részt vett több jelentős közép-európai ősgérces-lelőhely madár- és kisemlősfaunájának feldolgozásában. Tanulmányozta és elsőként írta le a németországi Voigstedt, Weimar-Ehringsdorf, Taubach, Burgtonna, Untermassfeld, az osztrák Hundsheim, Deutsch-Altenburg, Hunas és Repolust nemzetközi jelentőségű, esetenként előemberi maradványokat is tartalmazó lelőhelyeinek kihalt madárfaunáját. Több mint másfélszáz tudományos publikációjának egyharmada kifejezetten csak a madarakkal foglalkozik. Élete nagy részében olyan földtörténeti idősokkal, a pleisztocén jégkorszak 600 és 200 ezer évvel ezelőtti eseményeivel foglalkozott, amelynek a gerinces állatvilágát korábban szinte senki sem ismerte. Nem véletlen, hogy tudományos munkássága során 46 új madár- és 21 emlőstaxont fedezett fel, és többet róla is neveztek el.

Kordos László

SZEMELVÉNYEK A MAGYARORSZÁGI MADÁRFAUNA TÖRTÉNETÉBŐL

A magyarországi madárfauna története a több mint másfél évszázados őslénytani és régészeti kutatások következtében Európa-szerte is a legjobban ismert. A 19. század első felében élt Petényi Salamon Jánostól kezdve Lambrecht Kálmán máig is alapvető jelentőségű világméretű tanulmányait követően Kretzoi Miklós, majd különösen a 20. század második felében Jánossy Dénes és az őt követő fiatalabb generációk kutatóinak munkássága révén, ha mozaikosan is, de kirajzolódott a Kárpát-medence, és tágabban Európa középső részének több mint 80 millió évre visszatekintő madártörténete. Jánossy Dénesre emlékezve most rövid, szemelvényyszerű áttekintést nyújtunk a hazai omis néhány jellegzetes szakaszáról.

SZÓRVÁNYOS MADÁRCSONTOK A 80 ÉS 20 MILLIÓ ÉVEKKEL EZELETTI VILÁGBÓL

A Magyarország területéről előkerült első madármaradványok dinoszauruszok, pteroszauruszok és más őshüllők társaságában a Bakonyban fekvő Iharút bauxitbányáját fedő, felső-kréta időszi, kb. 80 millió évvel ezelőtt képződött tavi-folyami közetrétegekből kerültek elő. Az Enantiornithinae-k csoportjába tartozó, rigó méretű, valódi szárazföldi madarakra utaló leleteket Európában mindeddig csak Franciaországban találták meg (Ósi, 2003).

A krétát követő harmadidőszak elejéről igen kevés madárlelet került elő, azok is inkább Kolozsvár környékéről. Még a 20. század első felében Lambrecht Kálmán leírt egy kolozsmonostori eocén kori gödényféléket (*Eostega lebedynskyi*), és egy kolozsvári oligocén korú guvatféléket (*Rallirex kolozsvarensis*). Utóbbi lelőhelyről 1997-ben a ludak rokonsági körébe tartozó csonttöredékek is előkerültek (Kessler et al., 1998). A múzeumi leletek átvizsgálásakor egy, a budai szépvölgyi agyagbányában még az 1930-as években

begyűjtött, középső oligocén palába zárt madárszárny maradványára bukkantak, ami a gödényalakúak között egy új trópusimadár-nemzetség új fajhoz tartozik (Kessler, 2002).

A MIOCÉN SZUBTRÓPUSI MOCsARAK ÉS ERDŐK MADARAI (20 ÉS 10 MILLIÓ ÉVEKKEL EZELETTŐL)

A kövesült óriási fatörzséről, cápafogairól és ősláti lábnyomairól nevezetes Ipolytarnócon a II eddig megismert, 20 millió év óta megőrződött lábnyom-típus közül négyet madarak hagytak hátra. A legnagyobb méretű nyomtípust már 1912-ben Lambrecht Kálmán tanulmányozta, és óvatos fogalmazása szerint azok a sárszalonkához (*Gallinago gallinago*) hasonló, vagy vele azonos madártól származnak, amit később a *Palaeortyx* nembe tartozónak vélt Jánossy (1994). A csontleletek nélküli ipolytarnóci madárnyomok között négy nyomfossziliát (ichnotaxont) lehetett elkülöníteni: a nagyobb méretű háromujjú *Ornithotamocia*-t, a hasonló méretű, de a negyedik ujj nyomát is tartalmazó *Tetraornithopedia*-t, a közepes nagyságú, háromujjú *Aviadactyla*-t, valamint egy

kicsiny fajt (véltetően énekesmadarat), a *Passeripedia*-t. Míg a Kárpátok keleti előterében a hasonló korú, lábnyomokban gazdag lelőhelyeken gyakoriak az úszóhátyát viselő madarak nyomai, addig a szintén nedves, áradmányos, trópusi növényzettel tagolt ipolytarnóci környezetből ezek hiányoznak (Kordos, 1985).

A középső-miocén korból (15-12 millió évvel ezelőtt) Mátraszőlős környékéről 1997 és 1999 között Hír János madárcsontokat is gyűjtött, amelyeket Gál Erika és Kessler Jenő tanulmányozott (Gál et al., 1999, 2000). Megállapították, hogy az ún. 1. számú lelőhelyen kivétel nélkül vízi (vagy nedves környezetben élő) fajok fordulnak elő, a 2. számú lelőhelyen ezek hiánya mellett a nagytermetű fajdféle előfordulása közeli fás növényzetre utal. A vízi környezethez kötődő fajok között flamingó, réce és kis termetű gém fordult elő, amelyek közül a flamingók kizárólag a felsős vagy sós vizekben találják meg táplálékukat.

Felsőtárkányból Gál Erika és Kessler Jenő (in: Hír et al., 2001) egy fécánfélé (*Miophasianus* sp.), egyrigófélé (*Turdus* sp.)

Plotus pannonicus
– a Lambrecht Kálmán által
felfedezett kígyónyakúmadár
maradványa

és egy fecskeszzerű énekesmadár töredékes csontmaradványait mutatta ki.

A 10 millió évvel ezelőtti rudabányai emberszabású ősmajom leletekről (*Rudapithecus*, *Anapithecus*) nevezetes, csaknem száz gerinces fajt tartalmazó faunában néhány töredékes csont alapján Jánossy Dénes (2004) 12 különböző madárfaj jelenlétét tudta kimutatni. A trópusi-szubtrópusi nedves, erdei környezetben már ott

éltek az ősi ludak, a fécánfélék, a guvatfélék, néhány bagoly- és két poszátafaj, valamint egy – a hollóhoz hasonló – varjúfélé is. A mára már kihalt fajok jelentős része a földtörténeti miocén kor 15–10 millió évvel ezelőtti időszakból Európa-szerte jól ismert, miköz-

ben a tyúkalkatúak és a baglyok között jelentős eltérés mutatható ki a 10 millió éves rudabányai, és az 5-6 millió évvel ezelőtti Polgárdiból megismert madarak között. Jánossy 1994-ben, az *Aquilában* megjelent cikkében írja, hogy „a szegényes rudabányai anyagban a kis termetű *Palaeortyx cf. grivensis* mellett a

A havasi varjú (*Pyrrhocorax*) jégkorszaki leletei őslénytani ásatásokon is ritkán kerülnek elő

középnagyságú *P. aff. phasianoides* és a nagyobb *Miophasianus cf. medius* fordul elő”, miközben a Polgárdiból származó tyúkfélék között ezek már hiányoznak, és a baglyok közül a rudabányai *Strix* helyett Polgárdiban a *Tyto* az uralkodó.

AZ ELSŐ TÚZOK – 5 MILLIÓ ÉVVEL EZELEŐTT?

A Polgárdi melletti mészkőbányából már az 1910-es évektől kezdődően kerültek elő világszerte ismert őserinces lelőhelyek. Az 1980-as években feltárt újabb karszt-üledékek madármaradványai között Jánossy Dénes (1991, 1993) mintegy ezer leletből 20 madárfaj jelenlétét tudta kimutatni. Ezek között gyakoriak voltak a mai délkelet-ázsiai rokonsági körbe tartozó, innen leírt *Palaeocyronyx hungaricus*-nak elnevezett kis termetű tyúkféle csontjai. Sokkal kisebb számban élt itt egy páva nagyságú tyúkféle, és a rejtett életmódot folytató guvatfélék kihalt faja is. Jánossy különösen nagy jelentőséget tulajdonított egy tűzokcsontnak, mert vizsgálatai szerint az a legrégebb ismert tűzok maradványa. Korábban úgy gondolták, hogy a tűzokok Afrikából származnak, azonban a Polgárdi lelet azoknál egy millió évvel öregebb. Polgárdi madármaradványai között szintén gyakoriak a kihalt gyöngybagoly (*Tyto campiterra*) maradványai, de előfordul a sarlósfecske, az énekesmadarak közül a billegetők, a gébicsek, a nádi énekesek, a poszáták, a rigók, a pintyek és a varjak maradványa is. Megállapította, hogy az 5 millió évvel ezelőtti Polgárdiból előkerült madárfauna meglepő módon hasonlított a maihoz. A Nyugat-Európától a Kaukázusig

régebben előforduló trópusi elemek (a tágabb értelemben vett szalakótafélék, ricsókák, trogonok stb.) ekkorra már kipusztultak, „s ha élt volna akkor ember, a trópusi erdők rikácsoló hangzavara helyett ugyanolyan madárdalos tavaszt élvezhetett volna, mint korunkban. Csak az erdei foglyok és a pávák tarka tollazata, valamint a nádi guvatfélék különös hangjai figyelmeztettek volna arra, hogy évmilliókkal ezelőtti időkben járunk”.

A FAJOK ŐSEI – 2-3 MILLIÓ ÉVVEL EZELEŐTT

A fajok őseit Jánossy Dénes kutatásai alapján (Jánossy, 1976) valahol Közép-Európában, és a 2-3 millió évvel ezelőtti időkben kell keresni. A ma élő siketfajdhoz (*Tetrao urogallus*) és a nyírfajdhoz (*Lyrurus tetrix*) vezető fejlődési vonal első maradványai a Siklós melletti Csarnóta község felhagyott kőbányáinak vörösgyagyas karsztüregkitöltéseiből kerültek elő. Jánossy innen írta le a *Tetrao macropus* nevű fajt, amiből hamarosan kialakult az 1-2 millió évvel ezelőtt a mérsékeltövi Európában elterjedt *Tetrao praeurogallus*, majd 200-300 ezer éve jelent meg az Upponyi I. számú kőfülkében feltárt ma is élő siketfajd, a *Tetrao urogallus*. Ezt követően az elmúlt 70-80 ezer évben, és különösen a jelenkorban Európa keleti részén telepedett meg. Ugyancsak a legalább 3 millió évvel ezelőtti állatok csontmaradványait megőrző csarnótai, majd az észak-magyarországi Osztramos-hegy kőbányájában feltárt 7. számú lelőhely karsztüregkitöltésének leleteiből tudjuk, hogy a nyírfajdhoz (*Lyrurus tetrix*) vezető fejlődési vonal is a pliocén korban alakult ki. A Jánossy által 1974-ben leírt *Tetrao conjugens*-t még csak Lengyelországból és a Kárpát-medencéből sikerült kimutatni, de leszármazottja, a *Lyrurus partium* az alsó- és a középső pleisztocénben, a 2 millió és 300 ezer évek közötti időszakban már egész Európa mérsékeltövi területén

elsterjedt Franciaországtól az Orosz-táblaig. A ma is élő nyírfajd (*Lyrurus tetrix*) első maradványai a Kárpát-medencében 200-300 ezer évesek, majd az elmúlt 100 ezer évben Európa keleti részén szinte mindenhol elsterjedt ez a faj(d).

A 2 MILLIÓ ÉVVEL EZELEŐTT ÉLT STRUCC

Bármilyen meglepő is, de a Kárpát-medencében is élt a strucc, mintegy 2 millió évvel ezelőtt, a pleisztocén jégkorszak elején. Több mint száz tojás-héjtöredékén, és egy megkövesült ürüléken (koprolit) kívül a Fejér megyei Kislángon feltárt folyóvízi homokban az 1950-es évek elején gazdag emlősfauna kíséretében egy olyan ujjperc is előkerült, amelyet Kretzoi Miklós *Struthio (Parastruthio) pannonicus* néven új fajként írt le (Kretzoi, 1954). Az egyébként ritka, 3-4 millió évvel ezelőtti, a pliocén korban élt struccok maradványai Kína északi részéből, Dél-Oroszországból, Indiából és a Közel-Keletről kerültek elő. Nem tudjuk pontosan, hogy ugyanebben az időszakban éltek-e már Afrikában, de a magyarországi leletek alapján biztos, hogy kb. 2 millió évvel ezelőtt elsterjedési területük Európában is kiszélesedett. A fosszilis maradványok alapján ettől a korai, nagy és erős testfelépítésű fajtól a pleisztocén idején különült el az afrikai és kisázsiai elsterjedésű ág, ill. a ma is élő fajhoz vezető fejlődési vonal.

BETFIA MADÁRVILÁGA AZ 1 ÉS 2 MILLIÓ ÉVEKKEL EZELEŐTTI IDŐSZAKBAN

A Nagyvárad melletti Püspökfürdő és Betfia közötti Somló-hegy mészkőbányája az elmúlt száz évben számtalan, a pleisztocén kor első feléből származó állat csontjainak tömegét tartalmazó barlangot és más karsztüregtet tárt fel. A középső-pleisztocén szárazföldi gerincesekre alapozott, nemzetközileg használt rétegtani elnevezése, a Biharium is innen származik. Az 1900-as évek elejétől elkezdett kutatások során Kormos

Cygnus csakvariensis – egy 6-7 millió évvel ezelőtt élt hattyú csontja

Tivadar, Lambrecht Kálmán, Kretzoi Miklós, Jurcsák Tibor és Kessler Jenő végzett vizsgálatokat, majd legutóbb Gál Erika (2002) foglalkozott a leggazdagabb közép-európai madárfaunát tartalmazó lelőhely maradványaival, aki a betfiai lelőhelyekről a több mint ezer csontmaradvány alapján 120 taxont azonosított. Szinte nincs olyan kutató, aki ne talált volna új fajt a betfiai madár-csontok között. Lambrecht Kálmán 1933-ban a cseh Vaclav Capekre emlékezve leírta a tyúkalakúak közé tartozó *Francolinus capeki*-t, amit később Jánossy 1974-ben egy általa alapított új nembe, a *Lambrechia*-ba sorolt át. Kretzoi Miklós 1941-ben egy új tűzokfajt, az *Otis lambrechtii*-t Lambrecht Kálmánról, majd Jánossy Dénes 1972-ben egy másik betfiai tűzokot szintén Lambrechtől *Otis kalmani*-nak, Kretzoi Miklós 1961-ben egy fogolyfajt Jurcsák Tiborról *Perdix jurcsaki*-nak, Gál Erika pedig 2002-ben mentora tiszteletére a szalakótaalakú *Eurystomus kessleri*-t Kessler Jenőről nevezte el. A nagy fajszámú madárfaunában a kihalt fajok mintegy 15-20 százaléka már 1 millió évvel ezelőtt kialakult, és azt követően a fajösszetételt, valamint gyakoriságukat alapvetően csak az eljegesedési és felmelegedési időszakok ciklusainak klimatikus és vegetációbeli változásai határozták meg.

A VÉRTESSZŐLŐSI ELŐEMBER MADARAI 350-300 EZER ÉVVEL EZELEŐTT

Sámuel, a vértesszőlősi előember kb. 350-300 ezer évvel ezelőtt élt, és valószínűleg a neander-völgyi ősemberek elődje lehetett. A pleisztocén jégkorszak

A pleisztocén üledékekből előkerült strucctojás-töredékek is bizonyítják e nagy futómadár 2 millió évvel ezelőtti előfordulását a Kárpát-medencében

idején egy mai környezethez hasonló klímájú felmelegedési szakaszban telepedett meg a Gerecse déli lábánál fakadó forrásoknál, ahol az 1960-as években tárták fel lakóterületét, tűzhelyét, „konyhát”, valamint a környezetében élt állatok és növények maradványait. Jánossy Dénes az ún. II. számú lelőhelyen, amely a telephelytől kicsit nyugatabbra fekszik, gazdag emlősfauna mellett tíz madárfaj csontjait határozta meg. Ezek között a sajátos vízi környezetnek megfelelően tőkés réce (*Anas platyrhynchos*), nyílfarkú réce (*Anas acuta*), a ragadozók közül a kihalt, de a középső- és a felső-pleisztocénben Európa-szerte elsterjedt keselyű (*Gyps melitensis*), a tyúkalakúak közé tartozó nyírfajd (*Lyrurus tetrix*), a sarki hófajd (*Lagopus lagopus*) és a fogoly (*Perdix perdix*), a bagolyalakúak közül a napjainkban kozmopolitának tekinthető réti fülesbagoly (*Asio flammeus*) és az uhu (*Bubo bubo*) mellett pirók (*Pipicola* sp.), valamint szarka (*Pica pica*) csontjai kerültek elő (Jánossy, 1990). A vértesszőlősi madárfauna már alig különbözött a mai, hasonló környezetben élőktől, és valószínű, hogy azokat nem is az előember vadászta, hanem természetes úton pusztultak el.

A FAJOK – AZ ŐSEMBER ÉS AZ ELSŐ EMBER KÖRNYEZETÉNEK MADARAI

Európában a neander-völgyi ősember és az őt felváltó modern ember 40 és 35 ezer évvel ezelőtt a Kárpát-medencében együtt élt. Mindkét emberfaj a felső-pleisztocén hideg, rendszerint sztyepei környezetéhez kényszerült

alkalmazkodni, ahol mamutok, barlangi medvék, gyapjas orrszarvúk és barlangi hiénák is éltek. Az elmúlt 130 ezer évben a globális klímaváltozásokhoz igazodva alakult át a magyarországi madárfauna is. Jánossy Dénes ezeket a változásokat a siketfajd (*Tetrao urogallus*), a császarmadár (*Tetrastes bonasia*), a nyírfajd (*Lyrurus tetrix*) és a hófajd (*Lagopus lagopus*) megjelenése vagy eltűnése, valamint gyakorisága alapján is nyomon tudta követni (Jánossy, 1961). A mai környezethez hasonló utolsó felmelegedési (interglaciális) időszak végén, a neander-völgyi

Hófajd-végtagsontok

ember sztyepei környezetében a siketfajd uralkodott, és a császarmadár csak szórványosan fordul elő. A fokozódó lehűlések hatására, a neander-völgyiek életének utolsó évezredeiben a nyírfajok terjedtek el. A pleisztocén utolsó hidegcsúcsa idején, amikor már csak a modern ember, a *Homo sapiens* élt, a tundrai körülmények között a hófajd dominált, majd a 10-12 ezer éve kezdődött felmelegedéssel újból

nagyobb számban visszatért a nyírfajd. A jelenkori felmelegedést követően a fajok egyre ritkábban költöttek a Kárpát-medencében.

A PULYKA KOLUMBUSZ ELŐTTI EURÓPAI ELŐFORDULÁSA

A pulyka (*Meleagris gallopavo*) az egyetlen amerikai eredetű házimadarunk, állapította meg Bökönyi Sándor és Jánossy Dénes 1958-ban. Legkorábbi háziásításának időpontja ugyan nem ismert, de az Amerikát felfedező spanyolok mindenestre már domesztikált állapotban találták. Európába való bekerülésének időpontját a legtöbbben a 16. század elejére teszik; szerintük 1523 után jutott be Dél-Európába, majd innen Németországba. Mások szerint viszont már a 15. század végén bekerültek Európába, elsősorban Spanyolországba és általában a Földközi-tenger mellékére, majd a Közel-Keletre, ahonnan a törökök révén jutott el Magyarországra is. A régészeti lelőhelyekről előkerült három ábrázolás, egy csontlelet és egy okleveles adat szerint azonban már korábban, a 10-12. században is itt élt a pulyka! Három, ebből a korból származó sírból előkerült pecsétgyűrűn ugyan primitív ábrázolással, de egyértelműen kimutatható a pulyka jellegzetes fejalkata és csőrlebenye. A budai várpalota ásatásakor a 14. századi rétegekből pedig egy csüdcsont bizonyítja a pulyka egykori jelenlétét. Mindezeket az adatokat kiegészítik azok az írásos feljegyzések, amelyek Mátyás

király uralkodásának végén arról számolnak be, hogy nagy királyunk 1490-ben meghonosította udvarában a pulykát. Ez pedig arra utal, hogy Kolumbusz felfedezése előtt két évvel már megjelent a pulyka Magyarországon. Azt, hogy ez miként történhetett, még nem tudjuk...

Kordos László

Irodalom:

- Bökönyi, S. és Jánossy, D. (1958): Adatok a pulyka Kolumbusz előtti európai előfordulásához. – *Aquila*, 65: 265-269.
- Gál, E. (2002): Avifauna Pleistocen a României. – PhD Thesis, Bucuresti
- Gál, E., Hír, J., Kessler, E., Kókay, J., Mészáros, L. és Venczel, M. (1999): Középső-miocén ősmaradványok, a Mátraszőlős, Rákóczi-kápolna alatti útbevágásból I. A Mátraszőlős I. lelőhely. – *Folia Historico Naturalia Musei Matraensis* (Gyöngyös). – 23: 33-78.
- Gál, E., Hír, J., Kessler, E., Kókay, J. és Venczel, M. (2000): Középső-miocén ősmaradványok a Mátraszőlős, Rákóczi-kápolna alatti útbevágásból II. Mátraszőlős 2. lelőhely. – *Folia Historico Naturalia Musei Matraensis* (Gyöngyös). – 24: 39-75.
- Hír, J., Kókay, J., Venczel, M. Gál, E. és Kessler, E. (2001): Előzetes beszámoló a felsőtárkányi „Güdör-kert” n. őslénytani lelőhelykomplexum újrávizsgálatáról. – *Folia Historico Naturalia Musei Matraensis* (Gyöngyös). – 25: 41-64.
- Jánossy, D. (1961): Fosszilis madárfauna a Subalyuk (Bükk-hegység) jégkori rétegeiből. – *Aquila*, 62-63: 175-188.
- Jánossy, D. (1976): Plio-Pleistocene Bird Remains from the Carpathian Basin I. Galliformes. I. Tetraonidae. – *Aquila*, 82:13-36.

Jánossy, D. (1976): Plio-Pleistocene Bird Remains from the Carpathian Basin II. Galliformes 2. Phasianidae. – *Aquila*, 83: 29-42.

Jánossy, D. (1990): Vertebrate Fauna of Site II. – In: Kretzoi, M. és T. Dobosi, V. (szerk.): *Vértesszőlős. Site, Man and Culture*. – Akadémiai Kiadó, Budapest

Jánossy D.(1991): Late Miocene bird remains from Polgárdi (W-Hungary). – *Aquila* 98: 13-35.

Jánossy, D. (1993): Ősvilági madárélet Polgárdiban. Ötmillió éves csontleletek. – *TermészetBúvár*, 48(5): 18.

Jánossy, D. (1994): Bird remains from the Upper Miocene (MN9) of Rudabánya (N-Hungary). – *Aquila*, 100: 53-70.

Jánossy, D. (2004): Aves – In: Bernor, R.L., L. Kordos and L. Rook (eds.): *Recent Advances on Multidisciplinary Research at Rudabánya, Late Miocene (MN9), Hungary: a Compendium*. – *Palaeontographia Italica*, 89: 10-11.

Kessler, E., V. Codrea, and M. Vremir (1998): A Fossil bird from the Lower Oligocene of Cluj-Napoca (Western Romania). – *Studia Universitatis Babeş-Bolyai, Geologia*, 43(2): 7-12.

Kessler, J. (2002): A Kárpát-medence harmadidőszaki madárfaunája – 5. Magyar Őslénytani Vándorgyűlés, Pásztó. Program, Előadáskivonatok, Kirándulásvezető, p. 20-21.

Kordos, L. (1985): Lábnymok az ipolytarnóci alsó-miocén korú homokkőben. – *Geologica Hungarica ser. Palaeontologica*, 46: 257-415.

Kretzoi, M. (1954): Ostrich and Camel remains from the Central Danube Basin. – *Acta Geologica*, 11(3-4): 231-242.

Ósi, A. (2003): Pteroszauruszok és madarak a felső-kréta (Santoni) Csehbányai Formációból (Iharkút, Bakony). – 6. Magyar Őslénytani Vándorgyűlés, Zirc. Programok, Előadáskivonatok, Kirándulásvezető, p. 22.

Az igen ősi szárnyasok (esetleg dinoszauruszok) közé tartozó, 1913-ban felfedezett *Elopteryx nopscai* tudományos neve Nopcsa Ferenc emlékét idézi

ÉNEK A MADÁRAGYBAN

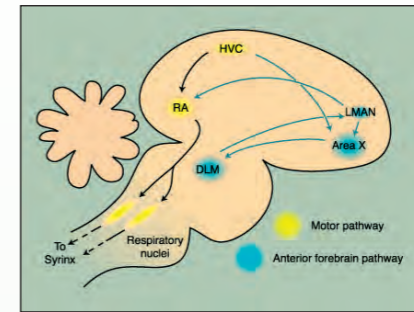
2002 decemberében New York adott otthont az első, madárénekek szentelt konferenciának, amelyről a *Science* közölt 2003. január 31-i számában részletes beszámolót (*Singing in the Brain*). Jelen ismertetésünkkel azt szeretnénk bemutatni a madarász olvasóknak, hogy a madártani kutatások egyéb tudományágak fejlődéséhez is hasznos információkat szolgáltatnak. Az összejövetelen kétszáz kutató olyan új eredményekről számolt be az agyi pályákat illetően, amelyek az ének képzésének finom mozgásait koordinálják. A madárénekek kutatói az elmúlt évtizedekben a hím madarak énekének tanulmányozása közben azt vizsgálták, hogy mi az énektanulás – és ennek motoros kontrolljának – idegi mechanizmusa (a tojók ugyanis általában csak hallgatják az éneket, és abból ítéli meg a partner képességeit). Mint az embereknek, a madaraknak is van „helyi dialektusuk”, és a kutatók megállapították, hogy a tojók előnyben részesítik az ilyen (számukra ismerősebb) éneket. A szép ének kifejlődéséhez még a fiókák jó táplálási viszonyai is szükségesek.

A madárénekek kutatói voltak az elsők, akik megállapították, hogy a felnőtt madarak agyában új idegsejtek képződhetnek, ellentétben a régi dogmával, hogy felnőtt agyban nem képződhetnek új idegsejtek. Ezenkívül rámutattak még arra, hogy miként befolyásolják a nemi hormonok a hím és a tojó egyedek agyfejlődését.

Az ötperces előadások a genetika, a magatartás és a különböző teóriáknak az ének fejlődésére kifejtett hatásával foglalkoztak. A kutatók úgy vélték, hogy az énektanulás pályái a madáragyban feltűnően hasonlítanak az emlősök motoros kontrollpályáihoz, ami e csoportok közös fejlődésére utal.

A vizsgálatok főleg zebraapintyeken folytak, amelyek a madárénekek

Az Ausztráliából származó zebraapinty a madárénekek kutatásának fő kísérleti alanya

Énekesmadár agyának sematikus rajza (magyarázatok a szövegben)

kutatásának fő kísérleti alanyai. Énekek nagyjából húsz „szótagú”, ezek közül mindegyik néhány hangjegyre meghatározott sorrendjéből áll. Az énekesmadarak előagyában két mozgató idegmag foglal helyet: az egyik a HVC (*high vocal center*, magas hangképző központ), a másik az RA (*nucleus robustus archistriatalis*, az ősi csikolt test robusztus magja). A HVC idegsejtjei az RA-hoz küldik rostjaik egy részét, és „karmesterként” vezénylik az RA-t, amelynek sejtjei a „muzikusokhoz” hasonlíthatók. A HVC-idegsejtek csak egyszer sülnek ki énekmotívumként, kb. másodpercenként egyszer, az időzítés azonban nagyon precíz, mindegyik motívumhoz egy bizonyos ponton egy kisülés tartozik (ezzel részben időzíti és egyben „megmondja” az RA-nak, hogy mit csináljon).

A HVC és RA közötti összeköttetés az ének létrehozásának közvetlen főútja; ha ez a pálya valamilyen okból

a madár életében bármikor megszakad, az éneklés abbamarad. Egy másik kerület a HVC-ből az RA-ba az előagyon keresztül vezet. Ez a pálya nem lényeges az énekléshez, de ha fiókkorban sérülés éri, úgy az énektanulásban komoly hiányosságok lépnek fel. Ez a pálya, amelyet AFP-vel (*anterior forebrain pathway*, előlő előagyi pálya) rövidítenek, nagyon hasonló az emlősök agytörzsi dúcaihoz, amelyek a mozgás koordinálását végzik, és a Parkinson-kórban sérülnek. A madaraknál ezt a központot Area X-nek nevezték el. Ebben a neuronok egy része az emlősök *striatum*-jához, míg a másik része a *pallidum*-hoz hasonlít. A kutatók részletesen tanulmányozták ezen idegsejtek tulajdonságait és ingeranyagait; megállapították, hogy mindenben összevethető az emlősök agytörzsi dúcaival. Hasonló pályát és idegsejteket írtak le – az énekesmadarakkal rokonságban nem álló – csirkékben is, ezért szerepüket a szenzomotoros tanulásban általánosságban állapították meg. Különbséget jelent azonban az emlősöktől, hogy míg az utóbbiakban az agytörzsi dúcok az agykéreggel vannak összeköttetésben és a mozgást ellenőrzik, addig madaraknál ilyen mozgató agykéreg nincsen.

A kutatók közül sokan úgy ítélték meg, hogy a génkutatásokat kell előnyben részesíteni, amelyek feltucat intézetben már 75 zebraapinty- és kanárigén azonosítását eredményezték, és a Nemzeti Egészségügyi Intézetek hét kutatónak 1,1 millió dolláros támogatást ítélt meg három évre ezekre a kutatásokra. Mások arra bíztattak, hogy ne hagyják abba a hagyományos etológiai megfigyeléseket a madárénekek vizsgálata közben.

Wollemann Mária

KEDVES TAGTÁRSAK, MADÁRBARÁTOK!

Örömmel értesítjük Önöket, hogy idén Egyesületünk is színesíti a *13. FeHoVa*, vagyis a *Fegyver, horgászat, vadászat nemzetközi kiállítás* palettáját! „*Natura 2000 munkacsoport*” néven, a WWF és a CEEWEB munkatársaival közös standdal jelenünk meg a rendezvényen. Elsősorban a *Natura 2000* hálózatot kívánjuk népszerűsíteni a látogatók körében, illetve a hálózat működéssel kapcsolatos szaktanácsadást is biztosítunk. Ezen kívül bármilyen természetvédelmi vagy madárvédelmi kérdés megoldásában állunk rendelkezésre. Készülünk játékokkal is, és jelen lesz a „*Természetbarátok Boltja*” is szebbnél szebb kiadványokkal, madárvédelmi berendezésekkel.

Mindenkit szeretettel várunk március 1. és 5. között a Hungexpo Nemzetközi Vásártér B pavilonjában!

Érdeemes figyelni a színpadi programokat is...

TERMÉSZETVÉDŐK SEREGSZEMLÉJE EGERBEN

A III. Magyar Természetvédelmi Biológiai Konferencia 2005. november 3–6. között a *Magyar Biológiai Társaság*, a *Bükki Nemzeti Park Igazgatóság*, az egeri *Eszterházy Károly Főiskola* valamint a *Magyar Természetudományi Múzeum* szervezésében került megrendezésre. A konferenciát Persányi Miklós környezetvédelmi és vízügyi miniszter nyitotta meg.

A konferencián 403 szakember vett részt, így szinte valamennyi hazai nemzeti park, természetvédelmi hatóság, civil természetvédelmi egyesület, egyetem és kutatóintézet képviseltette magát a négynapos rendezvényen. 37 előadás hangzott el négy szimpózium keretében (erdők, gyepek, agrár- és vizes élőhelyek védelme), 151 poszteren mutatták be a résztvevők természetvédelmi eredményeiket, valamint hat problémás természetvédelmi kérdésben a szakemberek vitailésen egyeztettek véleményüket. A konferencián jelentős arányban képviselték magukat egyetemi és főiskolai hallgatók is, akik közül a legjobbakat posztversenyen jutalmazták. A konferenciához kapcsolódott egy országos parlamenti-védelmi megbeszélés is, ahol egy 3 éves, az Európai Unió által támogatott program fő eredményeit mutatták be a *Magyar Madártani és Természetvédelmi Egyesület* szakemberei. A konferencia utolsó napján az érdeklődők egy kirándulás keretében ismerkedhettek meg a *Bükki Nemzeti Park*, valamint a *Hevesi Füves Puszták Tájvédelmi Körzet* főbb természetvédelmi értékeivel és az ott zajló programokkal.

Egyre nagyobb szükség van a gyakorlati természetvédelmi végző szakemberek és a biológus kutatók közötti együttműködés fejlesztésére, amelyre a konferencia tanúsága szerint mindkét fél részéről nagy az igény. A gyakorlati együttműködés azonban csak úgy valósulhat meg, ha a mindenkori kormány elkötelezi magát a tudományos alapokon nyugvó, világszínvonalú magyar természetvédelem mellett, és ehhez biztosítja a szükséges anyagi forrásokat, pályázati lehetőségeket.

(www.mtbk.hu)

A NOMENCLATOR BIZOTTSÁG PÁLYÁZATI FELHÍVÁSA

Az MME Nomenclator Bizottsága pályázat útján jelöltek keres lejáró mandátumú tagjai helyére. A sikeres pályázóknak szakmai és erkölcsi feddhetetlenségükön túl képeseknek kell lenni az évente beérkező mintegy 150-200 jelentés tárgyalás kiértékelésére és a határozás helyességének megítélésére a jelentések kézhezvételétől számított határidőn (rendszerint két hónapon) belül. Az MME NB-ben folytatandó munka önkéntes tevékenység, elsősorban a céllal, hogy a szakirodalomban a hazánkban ritka madárfajokról csak ellenőrzött és megbízható adatok jelenjenek meg. Másodlagos, meglehetősen időigényes tevékenységként a tagok többsége részt vesz abban a munkában, amelynek során igyekszünk a világ egyes madárcsoportjainak magyar nevet adni. Mindezen tevékenységekért a tagok díjazásban nem részesülnek.

Feltételek: a magyar nyelv mellett legalább olvasási szinten tudniuk kell angolul és lehetőleg németül az irodalom naprakész nyomon követése és az ilyen nyelven érkező jelentések megértése céljából. A jelöltek közül előnyben részesülnek azok, akiknek felsőfokú végzettségük van vagy várható rövidesen valamelyik természettudományos szakterületen (kiváltképp biológia), átfogó terepi ismereteik vannak Európa, esetleg a Nearktisz és a Palearktisz Európába kóborló madárfajai terén, továbbá bírálati tevékenységük során hozzá tudnak férni a madárhatórozással foglalkozó szakkönyvek és folyóiratok többségéhez. További előnyt élveznek a gyűrűözvizsgával rendelkező pályázók. A pályázatok elbírálásánál figyelembe vesszük a jelölt eddigi madártani tevékenységét, különös tekintettel a megjelent publikációira és a Bizottság számára korábban esetleg eljuttatott jelentéseire. A pályázatokat az eddigi szakmai tevékenység leírásával az MME NB titkára részére kérjük eljuttatni a következő címre: Zalai Tamás, 5100 Jászberény, Berényi u. 6., zalait@freemail.hu. A pályázatok beadásának határideje 2006. április 28.

Arra kérünk minden, a téma iránt érdeklődő madarászt, hogy a fenti közleményről értesítse azokat is, akik nem férnek hozzá a „madar” és a „twitter” levelezőlistákhoz, de feltételezhetően szívesen pályáznának a tagságra.

A HAMVAS RÉTIHÉJA VÉDELMÉBEN

A hamvas rétihejék még Afrikában vannak, de mi már szervezzük a költési időben a madarak védelmét. Ha kedvet érez az önkéntes természetvédelem munkához, csatlakozzon csapatunkhoz! Amit garantálunk, az az értékes és érdekes munka, jó hangulat, tanulási lehetőség a terepi szakembereinktől, és sok-sok élmény.

Feladat:

- költőhelyek és a veszélyeztető tényezők felderítése
- adatgyűjtés
- a helyi gazdálkodók tájékoztatása
- szükség esetén a fészkek bekerítése, védőzóna kijelölése

Időpont:

Három turnusban folyik a védelmi munka:

2006. június 26. – július 2.

2006. július 3. – július 9.

2006. július 10. – július 16.

Helyszín:

Pest, Bács-Kiskun, Jász-Nagykun-Szolnok, Heves, Borsod-Abaúj-Zemplén, Szabolcs-Szatmár-Bereg és Hajdú-Bihar megye hamvasrétiheja-élőhelyei.

Jelentkezhetnek:

- 16 éven felüliek
- akik rendelkeznek madár és természetvédelmi ismeretekkel
- akik nem riadnak vissza a nomád körülményektől

Hozni kell:

- sátrat
- hálósákok
- távcsövet
- élelmiszert

Mi biztosítunk:

- a főzéshez, konzerv-melegítéshez alapeszközöket
- vizes ballont és ivóvizet
- útiköltség-térítést, megegyezés szerint
- érdekes és értékes természetvédelmi munkát, sok-sok élménnyel fűszerezve

Jelentkezni vagy további információt kérni Fatér Imrétől lehet a 30/445-6856 telefonszámon, vagy a fater.imre@pr.hu e-mail címen.

MMM-HÍREK

December elején találkoztak a Magyar Természetudományi Múzeumban a Mindennapi Madaraink Monitoringja (MMM) elnevezésű program résztvevői. A program keretében végzett rendszeres felmérésekkel a madárfajok állományának változásait követik nyomon az ornitológusok. Az ország egész területén zajló kutatómunkában a 2005-ös év folyamán 210 önkéntes szakember vett részt. Munkájuk eredményeiről a Madártávlat hasábjain hamarosan részletesen beszámolunk.

MME Nomenclator Bizottság

I. ZEMPLÉN-KUTATÓ KONFERENCIA

2006. április 14-15-én kerül megrendezésre az I. Zemplén-kutató Konferencia, Tokajban. A konferencián geológia, botanika, zoológia és épített környezet szekciókban a Zempléni-hegység és a Bodrog-zug értékei, kutatása lesz a téma. A konferencia programja, illetve jelentkezési lap az alábbi honlapon található: www.tokaj.hu/magyar/programfuzet/index.php?oszszes=1

KÖNYVJELZŐ

A Madártávlatlaltal postázott ajándék könyvjelző egy négyrészes garnitúra része, amelyek együtt egy képet alkotnak. A hiányzó darabokat megvásárolhatja, vagy megrendelheti az MME Természetbarátok boltjában, 55 Ft/db áron.

MME BOLT: VÁLTOZIK A NYITVA TARTÁS

2006. február 13-tól az MME Bolt és Közönségszolgálat nyitva tartása megváltozott.

HÉTFŐ: ZÁRVA

KEDD: 10–18 óráig

SZERDA: 10–18 óráig

CSÜTÖRTÖK: 10–18 óráig

PÉNTEK: 10–18 óráig

SZOMBAT: 10–14 óráig

VASÁRNAP: ZÁRVA

A fenti időszakokban szeretettel várjuk vásárlóinkat személyesen, vagy várjuk megrendeléseiket, hívásaikat.

Elérhetőségünk:

1137 Budapest, Katona József u. 35.

Tel: 40/200-401 (vidékről is helyi tarifával hívható szám), vagy (l) 270-2920

E-mail címünk (ide is várjuk a megrendeléseiket):

mmebolt@freemail.hu

További információ: <http://mme.hu/mmebolt.shtml>

A VIPERAVÉDELMI KÖZPONT HÍREI

A Rákospiperavédelmi Tanács 2005. november 22-én ülésezett a kunadaci Viperavédelmi Központban, ahol áttekintették a központ ez évi tevékenységét és a tenyésztés állatorvosi vonatkozásait.

A központban jelenleg 39 ide kis kígyó tölti a telet a védett terráriumokban, ahonnan tavasszal, a fagyok elmúltával kerülnek ki a szabadba. A császármetszéssel szült kígyót ugyancsak megfigyelés alatt tartják a télen.

Kőfejtők és várak téli vendégei

A madarászok által látogatott élőhelyek közül kevésbé ismert területekről: a kőfejtőkről, várakról, vármomokról, templomokról szeretnénk mostsót ejteni. A késő őszi időszaktól kora tavaszig érdemes ellátogatni a fent említett helyekre, ugyanis két, nálunk nem költő, csak szórványos téli vendégként előforduló madárfajjal hozhat össze minket a szerencse. Talán már sokan kitalálták, hogy a hajnalmadárra és a havasi szürkebegyre gondoltam.

A hajnalmadár (*Tichodroma muraria*) a magas hegyek költőfaja, határainkhoz legközelebb a Kárpátokban és az Alpokban fészkel, a meredek sziklafalak repedéseiben. A nevét, a szárnytollain tündöklő vérvörös színe alapján, a hajnali pirkadathoz hasonló tónusokról kapta. A meredek bércekről, sziklákról télen alacsonyabb tájakra ereszkedő madár hasonló élőhelyeket keres magának nálunk is. Talán ezért a főváros környétege a hajnalmadár részére nem jelent mást, mint egy egységes sziklavidéket. Az alábbiakban leírok néhány érdekes helyet, ahol az elmúlt több mint száz évben e madarat hazánkban már megfigyelték.

1860. március havában – Madarász Gyula ornitológus szerint – a budai Várpalotában fogtak egy madarat. 1937-ben a pasaréti ferences templom jeltett egy példányt Vertse Albert. A Madártani Intézet 1945–1952 között

ideiglenesen a városligeti Vajdahunyad várában nyert elhelyezést, éppen ezért gyakran figyelte meg Pátkai Imre e fajt a vár falán ebben az időszakban. Érdekes budapesti adata származik 1948-ból, a belvárosi Reáltanoda utcai ház falán látott madárról, Szíjj Józseftől. Az 1950-es évek elején, a Krisztinavárosi templomon, valamint a közelében található alagút bejáratánál is jelezték. Vasvári Miklós a Lánchíd pillérjein észlelte. Az épületeken megjelenő madarak a zugokban, repedésekben megbúvó pókokat, lepkéket, rovarokat keresgélnek, ezért előnyben részesítik a terméskőből készített cirádás falakat.

Havasi szürkebegy

A fővároson kívül gyakran mutatkozott a Pannonhalmi Apátság épületén, a lillafüredi Palotaszállón. Az 1980–1990-es években a pécsi TV-torony falán észlelték, itt az épületbe is betévedt, ahol sikerült megfogni és -gyűrűzni is. További kedvelt előfordulási helye a történelmi ismert várak és vármomok. Az 1950–1960-as években Keve András a sümegi vármom többször megfigyelte, szintén ebben az időszakban a cseszneki vármomon is jelentették a Bakonyból.

A legtöbb megfigyelési adata kőfejtőkből és természetes sziklafalakról származik. A '70-es években a budaörsi dolomitsziklákon látta Schmidt Egon, ugyancsak

Hajnalmadár

a '70-es évek elején Bankovics Attila Veszprém városában, a Várhegy sziklafalán és a Benedek-hegy mészkővonulatain jelezte több ízben. Az utóbbi években több adatát ismerjük a Szársomlyó bányáiból, továbbá a felhagyott badacsonytördemici hatalmas bazaltbányákból.

A kőbányában tartózkodó hajnalmadár megtalálásához komoly türelemre van szükség, mert a hatalmas falakon nem könnyű észrevenni e szín pompás madarat. Ragyogó színei csak akkor érvé-

nyesülnek, mikor pillangó módjára egyik helyről a másikra libben át. Érdemes ezért hosszabb időt érdemes szentelni egy-egy ilyen bányafal áttekintésének.

A havasi szürkebegy (*Prunella collaris*) kevésbé feltűnő életmódú madara a szikláknak és vármomoknak. A hazai madártani szakirodalom az 1940-es évek előtt csak nagyon ritkán említi. Az ezt követő gyakoribbá vált megfigyelések a madár megfigyelők számának növekedésével magyarázhatóak.

Hazánkhoz legközelebb szintén csak a Kárpátok és az Alpok magasabb régióiban költ, a hegyoldalak sziklás lejtőin. A vele való találkozásra nagyobb az esélyünk, mint a hajnalmadár esetén, mivel nem idegenkedik az ember közelségétől, sokkal bizalmasabb madár. Ezt bizonyítja, hogy a '80-as években egy budapesti ház ablakpárkányán is megfigyelték.

Télen nálunk igazi várlakó, az utóbbi évtizedben hol magános egyedeit, hol kisebb csapatait rendszeresen látták a különféle vármomoknál.

A bányákban már sokkal nehezebb a dolga a megfigyelőnek, mert színe teljesen beleolvad a környezetébe. Nagyobb kőfejtőbe betévedve érdemes a leginkább pacsirtához hasonlítható hangjára figyelni, amelyet akkor hallat, mikor odébb repül.

Ha odakint hideg szél fúj, zord az időjárás, érdemes felkerekednünk, hogy meglátogassunk a közeli kőfejtőt, vagy éppen felkapaszkodjunk a hegytetőn álló vármomokhoz. Ha a szerencse mellénk szegődik, akkor e nem mindennapi fajkkal való találkozás maradandó élményt nyújthat számunkra.

íj. Vasuta Gábor

© I.F. VASUTA GÁBOR

A hajnalmadár számára az épületek és vármomok a sziklás élőhelyeket idézik

EGY ÉVTIZED A TERMÉSZET SZOLGÁLATÁBAN – valahol a Gerecse alján

Komárom-Esztergom megye keleti részén, a Gerecse és a Budai-hegység medencéjében számos kulturális és helyi jellegű természeti érték található. Lankás domboldalak, patak völgyek, értékes gyepek teszik változatosabbá a mezőgazdasági tájat.

A települést, amihez 1996 júliusa óta számos élmény, kaland, siker és kudarc köt, úgy hívják: Máriahalom.

A falu Budapesttől – északnyugati irányban – mindössze 40 km-re található. Határában húzódik az a terület, amelyet több éve kísérünk figyelemmel. Ez a mozaikos növényzeti társulású kis terület, mezőgazdasági kultúrákkal övezve, ami „zöld szigetté” teszi a helyet, körülbelül 200 hektárt tesz ki. A több helyről előtörő források (szerencsére még kiépítetlenek) egy keskeny völgy mentén

húzódó bodzás árktól és öreg füzeseket táplálnak. Löszgyepek, árvalányhajas domboldalak, szőnyegszerűen elterülő tavaszi héricsesek színesítik tovább a helyet.

1996-ban szerveztünk itt először természetvédelmi tábort, fő tevékenységünk a madárgyűrés és a „faunisztikázás” volt. Ekkor körülbelül 30 fő vett részt a munkában, különböző általános és középiskolákból. A tíznapos tábor alatt számos érdekes faj kézre került; a következő évek eredményei pedig megerősítették, hogy a terület igen jó pihenő- és táplálkozóhely az itt átvonuló madarak számára. Tekintettel a további táborozásokra és a nyári erdei iskolák szervezésére, létrehoztuk a Máriahalmi Természetvédelmi és Oktató Tábort. Célunk kettős volt: a felmérő munkát folytatni, valamint ismeretterjesztő táborokat szervezni a fiatalok számára.

Madárfogó hálóinkat – a „völgyhatást” kihasználva – szegélybokrosokban, bodzásokban állítottuk fel. A völgy, ahol azóta rendszeresen, állandó hálólhelyekkel dolgozunk, észak-déli irányú, mintegy „összegyűjtő” a vonuló madarakat. Eddig 63 faj több mint 3000 egyedét jelöltük. Több későbbi visszafogásunk igazolta, hogy a poszátaféléknek, rigóknak értékes vonulási folyosó áll itt rendelkezésre, köszönhetően a völgyben hosszan húzódó bodzásoknak, bokrosoknak.

A cél elsősorban az volt, hogy a gyűrés segítségével ezt a változatos élőhelyet a fajösszetétel, az élőhely változatoság szempontjából minél jobban megismerjük, feltérképezzük.

A hely énekesmadár-faunája a kis terület ellenére igen változatos. A stabil létszámú, eudomináns fajok, például barát-

poszáta (*Sylvia atricapilla*), vörösbegy (*Erithacus rubecula*), fekete rigó (*Turdus merula*), énekes rigó (*T. philomelos*) mellett az itt már ritkábban előforduló, de ezekhez az élőhelyekhez kötődő fajok is képviseltetik magukat, például a kerti poszáta (*S. borin*), karvalyposzáta (*S. nisoria*), kis poszáta (*S. curruca*), kerti geze (*Hippolais icterina*). Vannak fajok, amelyek csak ritkábban, az őszi vonuláskor kerülnek hálóra. Ilyen a réti tücsökmadár (*Locustella naevia*), kis fakopáncs (*Dendrocopos minor*), közép fakopáncs (*D. medius*), kis légykapó (*Ficedula parva*), tüzesfejű királyka (*Regulus ignicapillus*).

Külön figyelmet érdemel talán néhány fokozottan védett faj, a gyurgyalag (*Merops apiaster*), a kuvik (*Athene noctua*) és a nagy fülemüle (*Luscinia luscinia*). Ezen kívül fészkel itt a fekete harkály (*Dryocopus martius*), a szürke küllő (*Picus canus*) és a darázsölyv (*Pernis apivorus*) is. A fogott fajok körülbelül 70%-a költ a területen.

Az évek során más taxonokról is megkezdtük az adatgyűjtést. A növények, a rovarok, a kételtűek, a hullóok, az emlősök közül pedig a denevérek kerültek felvételezésre. Minden állatcsoportból kerültek elő érdekes fajok, amelyek fontos adatként szolgáltak.

1999-től minden évben beadtuk kérelmünket a helyi védetté nyilvánításra. Ezeket sajnos az önkormányzat minden évben rendre elutasította. Eközben több természetkárosítás is érte a helyet: motocross pálya kialakítása céljából a gyurgyalag telepet (kb. 30 pár!) költési időben szinte teljes egészében ledőzolták, a patakok vizét elszennyezték, nőtt az illegális személtelakások száma. Számos, a denevéreknek kiváló búvóhelyet nyújtó odvas fát vágtak ki.

Idén március elején pedig az egyik legöregebb füzeset, a negyven évnél idősebb bodzással együtt, egy halastó építése céljából – minden erőfeszítésünk és egyezkedésünk ellenére – kivágták. Az kivágott öreg füzes viszont még ma is ott fekszenek felszeletelve, élettelenül... Mi pedig tehetetlenül állunk mindezek előtt.

Egyik kedvencünk, a kis fakopáncs

Aki szenvedélyesen kötődik egy területhez, küzd, hogy élővilágából valami megmaradjon, az tudja mit érzünk.

Felmerül tehát a kérdés, hogy akkor mit csináltunk tíz év alatt, miért állunk most mégis tehetlenül? Igen, tíz év valóban sok idő. Éppen elég sok ahhoz, hogy a szinte minden évben más és más érdekltségű tulajdonosokkal megértessük, hogy ha ezeket az értékes helyeket kiirtják, évtizedekbe kerül, amíg hasonló élőhely kialakul (ha kialakul egyáltalán). Mit is csináltunk ez alatt a csaknem tíz év alatt? Próbáltuk azt tenni, amit a terület megvédése érdekében kell: felmértünk, táboroztattunk, adatokat gyűjtöttünk, képviselőkkel és tulajdonosokkal egyezkedtünk, de csak oda jutottunk, hogy elméletben támogatják a munkánkat, viszont ennél többet nem tehetnek. A tulajdonosokkal való jogi eljárás az önkormányzatnak pedig inkább csak púp a hátán. Az élőhely tehát továbbra is kiszolgáltatott a magángazdálkodóknak. Valószínűleg nem csak ez a terület...

A reményt tehát föl nem adva tovább küzdünk ezért az élőhelyért ameddig lehet, remélve, hogy legalább a forrásokat, az ősgyepeket, a védett növények termőhelyeit, a ragadozómadarak fészkeit még sikerül valahogy megmentenünk.

Ha keveset is, de úgy érzem néhány eredményt sikerült elérnünk. Eddig többször látogatták a tábort, jelentős lépéseket tettünk az intenzíven terjedő gyomfajok megfékezésére céljából az érzékeny gyepeken, több helyen végeztünk erdő- és pataktakarítást, odútelepeket hoztunk létre. Minden évben fiatalok jönnek ide, hogy segítsenek ebben a munkában. Az ország különböző helyeiről érkeznek, hogy elmélyülhessenek a természetvédelemben. Úgy érzem, hogy ebben rejlik az az erő, amivel a természetet valóban szolgálhatjuk.

Véleményem szerint egy értékes, de még semmilyen védettségi kategóriát nem élvező terület megőrzésében még nagyon sokat tehetünk, ha odafigyelünk rá, törődünk vele. Tudom, hogy talán a legnagyobb kihívást ma a tulajdonosokkal való egyezkedés jelenti, azonban – mint Máriahalom esetében is – az a kevés is, ha sikerül elérnünk, néha felbecsülhetetlen segítség a természetvédelem számára.

A területen végzett munkákról eddig egy ötven oldalas színes dokumentum, valamint két videofilm készült.

Kováts Dávid

A sűrű növényzetben számos madárfaj lel otthonra

Válogatás 2005 szeptemberének és októberének érdekes madártani megfigyeléseiből

SZEPTEMBER

A hónap legelején egy öreg kis godát (*Limosa lapponica*) észleltek a geszti Begécsi-víztárolón. Az augusztus közepén a Makó-Rákos melletti Montág-pusztán feltűnt öreg pásztorgém (*Bubulcus ibis*) még szeptember első hetében is látták. A balmazújvárosi Nagy-sziken ugyancsak augusztus közepe óta tartózkodó pásztorgém (*Bubulcus ibis*) pedig még szeptember első három hetében is többször megfigyelték ugyanott. Ugyancsak a hónap első három hetében folyamatosan a szegedi Fehér-tavon tartózkodott egy fém gyűrűt viselő öreg vörös ásólúd

(*Tadorna ferruginea*). Szeptember elején egy legyengült fiatal fakó keselyűt (*Gyps fulvus*) fogtak a rábaközi Egyeden; a madár gyűrűs volt (sőt még színes jelölőgyűrűt és színes számozott szárnylapocskát is viselt), amiből gyorsan megállapították, hogy fiókaként gyűrűzték idén májusban a horvátországi Cres szigeten (érdekesség még, hogy magyar madarászok ezt a példányt augusztus közepén még a Cresen látták és fényképezték); a beteg madár előbb a győri, majd a budapesti állatkertbe került, de sajnos a gondos állatorvosi kezelés ellenére néhány nap múlva elpusztult (a fakó keselyűnek az 1980-as évek közepe óta ez a ható-

dik előfordulása nálunk). A hónap második hetében egy furcsa billegetőt fogtak Farnos mellett; a madár valószínűleg a citrombillegető és a sárga billegető hibridje (*Motacilla citreola* × *Motacilla flava*) lehetett. Ugyanebben az időszakban a Biharugrai-halastavakon kétszer is megfigyeltek egy öreg halászsirályt (*Larus ichthyaetus*). Szeptember közepén egy terekcankót (*Xenus cinereus*) észleltek a Hortobágyi-halastavon.

A hónap harmadik hetében többször láttak két fiatal vándorpartfutót (*Calidris melanotos*) a Kunhegyes melletti Telekhalmi-halastavakon; ugyanitt egy fiatal Baird-partfutót (*Calidris bairdii*) is fel-

bukkant, de ezt a madarat csak egyetlen alkalommal sikerült megfigyelni (az adat elfogadása esetén a Baird-partfutónak ez lenne a második hazai előfordulása). Szintén ebben az időszakban több mint egy hétig tartózkodott egy fiatal kis goda (*Limosa lapponica*) a Csanytelek melletti Sírőhegyi-halastavakon, a hónap közepén pedig egy másik kis goda (*Limosa lapponica*) is felbukkant a kunhegyesi Telekhalmi-halastavakon, de ezt a madarat mindössze egy alkalommal látták.

Szeptember negyedik hetében egy öreg ékfarkú halfarkast (*Stercorarius parasiticus*) láttak a Duna budapesti szakaszán. A hónap utolsó hétvégéjén Szegeden egy olyan csilpcsalpüzikét fogtak, amelyből szinte teljesen hiányzottak a sárgás és a zöldes színárnyalatok, így elképzelhető, hogy ez a példány a csilpcsalpüzike szibériai alfajához (*Phylloscopus collybita tristis*) tartozott.

Szeptember folyamán szinte minden napra jutott egy-egy fakó rétihéja (*Circus macrourus*) megfigyelés; a fajt legtöbbször persze a Tiszántúlon látták (Hortobágy, Egyek, Nádudvar, Nagyiván, Darvas, Dévaványa, Szentes, Királyhegyes, Tótkomlós, Makó-Rákos), de többször szem elé került a Duna-Tisza közén (Apaj, Kunbáony, Bugyi, Jászberény, Kunszentmiklós) is. Külön kiemelendők a fakó rétihéja (*Circus macrourus*) dunántúli és északi-középhegységbeli adatai: szeptember első hetében Rajka közelében láttak kétszer is egy öreg hím madarat, a hónap közepén az Ipoly völgyében (Dejtár) és a Hanságban (Bősárkány) került szem elé egy-egy hím példány, szeptember végén pedig a fertőújlaki élőhely-rekonstrukciós területen bukkant fel szintén egy öreg hím madár.

OKTÓBER

A hónap legelején egy hibrid ludat észleltek a Kis-Balatonon, a madár a kanadai lúd és valószínűleg valamelyik „szürke” vadlúd hibridje (*Branta canadensis* × *Anser* sp.) lehetett. Ugyanez a Csajtavon egy fiatal kis goda (*Limosa lapponica*), a somogyi Szabás határában pedig egy törpesas (*Hieraaetus pennatus*) került szem elé. A hónap első napjaiban egy

öreg afrikai kanalasgém (*Platalea alba*) láttak a tömörkényi Csaj-tavon; a madár eredete kérdéses, sokan nem nagyon tartják lehetségesnek, hogy ez az afrikai madárfaj elkóboroljon Európába, ugyanakkor a faj európai adatainak zöme Dél-Európából származik, ami viszont ezen egyedek lehetséges afrikai eredetére utal; a nálunk most megfigyelt madáron nem vallott semmi jel arra, hogy fogságból szökött volna (jelölés nem volt rajt, tollazata ép volt, kanalasgémek csapatával együtt mozgott) (az adat hitelesítése esetén a fajnak ez lesz az első előfordulása Magyarországon). Pontosan ugyanezekben a napokban egy fiatal vándorpartfutót (*Calidris melanotos*) tartózkodott az apaji Ürbői-halastavakon (valószínűleg ugyanezt a madarat látták ott még a hónap közepén is). Szintén ezekben az első napokban fogtak és gyűrűzték az izsáki Kolon-tónál egy vastagsőrű füzikét (*Phylloscopus schwarzi*), ez ennek a közép-ázsiai füzikéfajnak a harmadik magyarországi előfordulása. Október első hetében előbb egy, majd másnap már két fiatal lilebíbicit (*Chettusia gregaria*) láttak a Hortobágyon (Nagy-Vókonya), a harmadik napon viszont már csak az újonnan érkezett madarat sikerült megfigyelni. A hónap első hetében egy fiatal kis goda (*Limosa lapponica*) a hortobágyi Derzsi-halastavon bukkant fel. Ezen időszakban kétszer is szem elé került egy öreg vörös ásólúd (*Tadorna ferruginea*) a dunatetőtleni Böddi-széken; a pusztaszeri Büdös-széken pedig egy fiatal laposcsőrű víztaposót (*Phalaropus fulicarius*) láttak.

A hónap első felében egy öreg halászsirály (*Larus ichthyaetus*) tartózkodott majdnem két hétig a Szegedi-Fertőn. Október második hetében egy valószínűleg fiatal fakó keselyűt (*Gyps fulvus*) láttak és vettek videófilmre a somogyi Homokszentgyörgy határában, a madár lőtt dámvadak kirakott zsigereire gyülekező rétisasok között bukkant fel; nem kizárt, hogy ugyanezt a példányt észlelték egy nappal később Süttő közelében is. Ugyanezekben a napokban Tiszasziget határában két királyfüzikét (*Phylloscopus proregulus*) figyeltek meg, Erdőtelek mellett pedig egy fiatal fekete

sast (*Aquila clanga*) láttak. Ugyanez a geszti Begécsi-víztárolónál is szem elé került egy öreg fekete sas (*Aquila clanga*), a Makó-Rákos melletti Montág-pusztán pedig egy nagy sárszalont (*Gallinago media*) észleltek. A hortobágyon korábban már látott két fiatal lilebíbicit (*Chettusia gregaria*) a hónap közepén az apaji Ürbői-halastavakon tűnt fel (valószínűleg egyiküket még többször látták a hónap második felében ugyanitt). Ugyanez a Balmazújváros melletti Virágoskúti-halastónál láttak egy másik fiatal lilebíbicit (*Chettusia gregaria*) is.

Október közepén a hatvani cukorgyár ülepítőin egy fiatal laposcsőrű víztaposót (*Phalaropus fulicarius*), a Rétszilasi-halastavaknál egy szélesfarkú halfarkast (*Stercorarius pomarinus*), a Nagykunságban lévő Kengyeli-halastavakon egy öreg ezüstsirályt (*Larus argentatus*), a Hortobágyon egy nagy sárszalont (*Gallinago media*), a kardoskúti Fehértónál egy öreg szibériai heringsirályt (*Larus fuscus heuglini*), a geszti Begécsi-víztárolónál pedig egy öreg ékfarkú halfarkast (*Stercorarius parasiticus*) láttak. Szintén a hó közepén egy olyan kék cinegét (*Parus caeruleus*) fogtak és gyűrűzték az izsáki Kolon-tónál, amelynek a tollazatából szinte teljesen hiányzott a sárga és a zöld szín, mindössze a nyakoldalon volt egy-egy kis kiterjedésű sárgás folt; e színeltérésektől eltekintve a madár fejmintázata, a szárny fehér foltjainak és a szélső faroktollak fehér mintázatának a kiterjedése nem különbözött a kék cinegétől, így valószínű, hogy a madár csak egy sárga pigment hiányában „szenvedő” kék cinege volt (a kék cinege és a lazúrcinege hibridjeinél ugyanis a szárny és a fark fehér színű részei általában kiterjedtebbek, bár az is igaz, hogy egyes hibrid példányok – valószínűleg elsősorban a második vagy többedik generációs hibridek – színezete és mintázata nagyon közel állhat valamelyik szülőfajhoz).

Október harmadik hetében egy öreg fekete sas (*Aquila clanga*) láttak két egymás utáni napon a Biharugrai-halastavaknál, sőt egy alkalommal még egy átszíneződő példány is szem elé került ugyanitt. Ebben az időszakban a Hortobágyon egy, a szabadszállási Zab-széken két csüllő

Pásztorgém (kis kócsag társaságában)

A Wilson-víztaposó magyarországi első bizonyító példánya

© IPI. OLÁH JÁNOS

(*Rissa tridactyla*) bukkant fel. Szintén a hó harmadik hetében egy fiatal Wilson-víztaposót (*Phalaropus tricolor*) figyeltek meg Balatonszentgyörgy mellett, egy gyeves területen lévő kis vízálláson; ennek az észak-amerikai madárfajnak ez az első előfordulása Magyarországon.

A hónap harmadik harmadában bukkant fel először a nagyhegyesi Elepi-halastavaknál az az öreg fekete sas (*Aquila clanga*), amelyik már évek óta e területen telel. Október negyedik hétvégéjén két öreg kis hattyút (*Cygnus columbianus*) láttak rövid időre Mikepércs közelében (Tócsó-Kösely menti víztároló). Ugyanakkor egy öreg halászsirályt (*Larus ichthyaetus*) is észleltek a Biharugrai-halastavakon. Ugyanebben az időszakban egy fiatal pehelyréce (*Somateria mollissima*) is feltűnt Keszthelyen (Balaton), ez a madár később több hétig a keszthelyi móló környékén tartózkodott.

A hónap utolsó hetében egy öreg nagy halfarkast (*Stercorarius skua*) láttak a fülöpszállási Kelemen-széken, e fajnak ez a nyolcadik hazai adata. Szintén a hónap utolsó hetében láttak egy fiatal fekete sast (*Aquila clanga*) a hortobágyi

Csécsi-halastónál, egy fiatal ékfarkú halfarkast (*Stercorarius parasiticus*) Szegeden (Tisza) és két átszíneződő ékfarkú halfarkast (*Stercorarius parasiticus*) a nagykunsági Kengyeli-halastavakon. A balmazújvárosi Virágoskúti-halastavon kétszer, a fülöpszállási Kelemen-széken és Nyékládházán egyszer-számra került szem elé egy-egy fiatal csüllő (*Rissa tridactyla*). Meglehet, hogy a hónap elején már látott vörös ásólúd (*Tadorna ferruginea*) bukkant fel október végén ismét a dunatetőtleni Böddi-széken. A hónap végén egy fiatal vándorpartfutó (*Calidris melanotos*) került szem elé a hortobágyi Csécsi-halastavon. Ugyanekkor a kardoskúti Fehér-tavon két öreg szibériai heringsirályt (*Larus fuscus heuglini*) láttak. Ezen időszakban figyelték meg először az apaji Ürbői-halastavakon azt a fiatal amerikai pettyeslilét (*Pluvialis dominica*), amely aztán több mint két hétig a területen tartózkodott (ennek az amerikai fajnak ez az első előfordulása Magyarországon). A hónap utolsó napján egy nagy halfarkas (*Stercorarius skua*) került még szem elé Fonyódon (Balaton).

Október első tíz napján szinte min-

den napra jutott fakó rétihája (*Circus macrourus*) megfigyelés, valamennyi adat az Alföldről (Hortobágy Nagyiván, Nagyhegyes, Zsáka, Tótkomlós, Királyhegyes, Sándorfalva, Szeged) származik, egy-egy példány még október közepén (Hortobágy, Ohati-halastó) és végén (Balmazújváros, Virágoskúti-halastó) is szem elé került.

Köszönetet szeretnék mondani a madarak valamennyi megfigyelőjének, hogy adataikat közkinccsé tették, és egyben szeretném felhívni a figyelmüket, hogy – amennyiben eddig még nem tették meg – a megfigyelések részletes dokumentációját mielőbb juttassák el a Nomenclator Bizottság titkárához (Zalai Tamás, H-5100 Jászberény, Berényi u. 6. tamas.zalai@www.hnp.hu). Az itt felsorolt adatok egyébként a Nomenclator Bizottsághoz beérkezett jelentésekből, az MME internetes levelezőlistáiról, az érdekes megfigyeléseket közzétevő sms-hálózatból és a www.birding.hu internetes oldalról származnak.

Összeállította: Hadarics Tibor

Negyed évszázad Királyréten – „A Természet szolgálatában”

Az MME Börzsönyi Helyi Csoportjának szervezésében idén immár 25. alkalommal várták Királyrétre a természet iránt érdeklődő és azért tenni akaró iskolásokat a Börzsönyi Természetvédelmi Táborba (BTT).

A táborok eddigi 25 éve alatt több mint ezer fiatal kapott egész életre szóló élményeket és természeti ismereteket a királyréti táborok lakójaként, és az, hogy sokuknak felnőttként is hivatásává vált, amit itt oltottak beléjük, bizonyítja: a szervezők nem fáradoztak hiába az elmúlt negyed század során.

Geológia, vízi világ, botanika, kismélsők, erdészet, nyomolvasás, régészet – csak némi ízelítő a BTT programjából, ami azt mutatja, hogy távolról sem csak a madarak világával foglalkoznak a tábor résztvevői az itt töltött két nyári hét alatt. A napi programokat azonban a hálók reggel 5 órakor történő széthúzása és este 8-kor való összehúzása foglalja keretbe, és a gyűrés, valamint a terepi megfigyelések és a madártannal foglalkozó előadások is biztosítják, hogy senki ne térjen haza valamilyen meghatározó „madaras” élmény nélkül Királyrétről. A BTT – szervezői szándékának megfelelően – nem sokat változott az idők során, bár a kezdeti, harminc körüli gyereklétszám mára általában meghaladja az ötvenet, és a rengeteg jelentkező miatt ma már csak egy tesztlap kitöltése jelentette „felvételi vizsga” teljesítése után válhat valakiből táborlakó. A gyerekek jelentős része Budapest, illetve a Dunakanyar környékéről érkezik a bajdázói réten kiépített sátor táborba, de sokan jönnek az ország távolabbi vidékeiről, sőt külföldről is. A tábor legfontosabb célja a Börzsöny és a természet kisebb-nagyobb csodáinak megismertetése, és a természetszeretet megszilárdítása az erre fogékony gyerekekben. A ma már hivatásos természetvédőként dolgozó számos egykori táborozó példája azt mutatja, hogy Királyréten hatékonyan működik az utánpótlás-nevelés. Az egyedi hangulat és a kitűnő szakmai programok kialakításában döntő része volt a tábor szervezését évtizedeken át állhatatosan végző csapatnak, akik

a börzsönyi madarászélet és a táborok érdekében egész életében kifogyhatatlan energiával dolgozó Brellos Tamás mellett a tábor alapítói voltak. Saskó István, vagy a még ma is aktív Homoki Nagy István és Mekli Mihály, illetve a „csak” 23 éve minden nyarat itt töltő Terbe Józsefné (akit a legtöbben valószínűleg Csöpi néniként ismernek) nélkül a tábor valószínűleg nem tudná ugyanazt adni, amit már 25 évvel ezelőtt is nyújtott a gyerekeknek: jó leckét természetszeretetről, tiszteletből és egymásra figyelésből. A BTT időközben kinötte önmagát, és idén már II. születésnapját ünnepelte a Börzsönyi Ornitológiai és Természetvédelmi Tábor

(BOTT), amit a BTT-ből „kiöregedett” volt táborozók lelkes csapata szervez Tarján Ambrus vezetésével; eddig öt alkalommal már télen is rendeztek táborot, ahol a résztvevők a téli Börzsöny varázslatos világával kerülhetnek közelebbi kapcsolatba. A jövőt illetően a szervezők egy dologban teljesen biztosak: folytatják a megkezdett munkát, hogy még több fiatal tudjanak megnyerni a természetvédelem ügyének – ez pedig segíthet abban is, hogy a ma hivatásos természetvédői legyen, kinek átadják majd a stafétát.

-BP-

A táborban a jövő természetvédőit képezik

© BEDÓ PÉTER

VERSENYFELHÍVÁS

A Magyar Madártani és Természetvédelmi Egyesület (MME) és a Természetvédelmi Oktatóközpontok Országos Szövetsége (KOKOSZ) a 2005/2006. tanévre meghirdeti a „Madarak és fák napja” Országos Versenyt.

A verseny célja: versenylehetőség biztosítása azoknak a természet iránt érdeklődő 10-14 éves tanulóknak, akik tanórai, erdei iskolai, szaktábori, madárgyűrtöző, vonuláskutató, szakköri, természetjáró, Madarász suli programok során szerzett ismereteikről, terepi tapasztalataikról és megfigyeléseikről közösségben – csapatverseny formájában – szeretnének számot adni.

A verseny tartalma: az 5-6-7. évfolyam tananyagához kapcsolódó természeti, környezetvédelmi, biológiai alapismeretek; az Aggteleki Nemzeti Park; az év fája (magyar kőris) és az év madara (töviszúró gébics); általános madár- és élőhelyvédelem; gébics (5 faj); sármányok; terepi munkához szükséges eszközök és kellék ismerete és használata; 50 madárfaj (hangfelismerés).

A verseny fordulói:
1. Az iskolai-házi versenyek lebonyolításának határideje: 2006. március 1. A verseny anyagát az intézmény szaktanára állítja össze. Javasolt tartalom: ált iskolai tananyag; az év fája; az év madara; madárvédelem; madárhangok.
A területi versenyeken iskolánként egy, kivételes esetben két csapat vehet részt (ha a házi versenyen 10-nél több csapat indult, vagy előző évben országos döntős volt csapatuk).

2. A területi fordulók időpontja: 2006. március 17.
A verseny szakmai anyagát a versenybizottság állítja össze.
A verseny tartalma: ld. háziverseny; az Aggteleki Nemzeti Park értékei;

gébics (5 faj). A kiírás szerinti többi anyag csak az országos döntőben. A területi versenyen győztes csapat jut az országos döntőbe.

3. Az országos döntő időpontja: 2006. május 12-13.
Helye: Belvárosi Általános Iskola, Dombóvár, Hunyadi tér 23.
Tartalma: a versenykiírás szerint.

Nevezés: iskolák, szakkörök, Madarász sulik három fős csoportjainak jelentkezését várja a 13 körzeti központ.
Nevezési határidő: 2006. március 10. (a körzeti központoknál).

Ajánlott irodalom: Schmidt Egon: Madárvédelem c. könyv; Fürkészkönyvek: Fák, termések, madarak; Magyarország fészkelő madarai; Élővilág Könyvtár: Énekesmadarak, Úszó-és gázlómadarak; az Aggteleki Nemzeti Park c. kiadvány; Kis növényhatározó; hanganyag* (50 faj).
A hanganyag a meghirdető címén megrendelhető.

Nevezési díj: csapatonként 3000 Ft (A területi szervező címére kell feladni).
A csapatok a településükhöz legközelebb eső központnál jelentkezhetnek.

A körzeti versenyt lebonyolító helyszínek, címek:

1. Kiss Balázs, 3700 Kazincbarcika, Herbolyai u. 5. Tel.: 48/512-073
2. Szögi Lajos, 4400 Tiszavasvári, Arany J. u. 5. Tel.: 30/5467-279
3. Horváth Ernő, 5005 Szolnok, Kaán K. u. 5. Tel.: 56/ 523-013
4. Gilly Zsolt, 6000 Kecskemét, Liszt F. u. 19. Tel.: 30/4884-565
5. Szabó Andrea 6701 Szeged, Pf. 708. Tel.: 20/ 3525-832
6. Pozsik Lajos 8900 Zalaegerszeg, Rákóczi F. u. 49. Tel.: 92/ 511-587
7. Vargáné T.Gabriella, 7100 Szekszárd, Szent I. tér 10. Tel.: 74/ 529-610
8. Lipcsei Ágnes, 8200 Veszprém, Kopácsi u. 1. Tel.: 88 / 428-222
9. Ötvös Károlyné, 7625 Pécs, Tettey tér 8. Tel.: 30/300-3091
10. Kelemen Tibor, 9700 Szombathely, Deák F. u. 54/b. Tel.: 30/411-3447
11. Vándor Barbara, 1121 Budapest, Költő u. 21. Tel.: 1/ 275-6247
12. Budai Georgina, 7400 Kaposvár, Csokonai u. 1. Tel.: 82/528-471
13. Szakál László, 4028 Debrecen, Hadházi u. 135 IV/10. Tel.: 30/243-9977
14. Viszló Levente, Csákvár, Kenderesi u. „Gesznér ház” Tel.: 70/330-3852

A versenyzők és a felkészítő tanárok dombóvári költségeit a szervező vállalja. Az útiköltséget önréből kell megoldani.

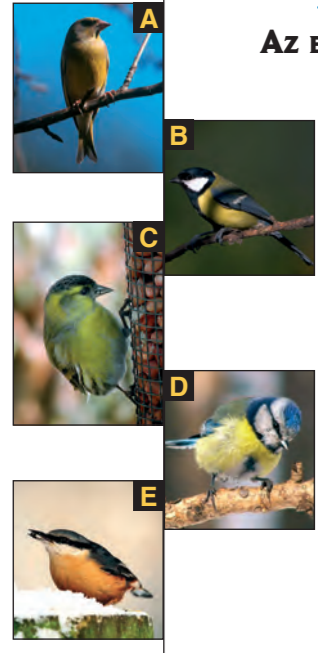
***Madárhangok:**
I. Területi forduló : erdei pinty, fülemüle, vörösbegy, széncinege, kék cinege, fekete harkály, zöld küllő, sárgarigó, csilpcsalpfűzike, barátposzáta, őzlapó, csuszka, szájkó, örvös galamb, vadgerle, nyaktekercs, kakukk, énekes rigó, fekete rigó, nádi tücsökmadár, berkí tücsökmadár, mezei pacsirta, partifecske, füstí fecske, molnárfecske, tengelic.

II. Országos döntő: búbosbanka, gyurgyalag, csicsörke, házi rozsdafarkú, nádirigó, függőcinege, haris, bíbic, szarka, balkáni gerle, zöldike, csóka, lap-pantyú, fűrj, füleskuvik, vörös vércse, gyöngybagoly, uhu, erdei fülesbagoly, gatyáskuvik, kuvik, macskabagoly, csíz, meggyvágó, sarlósfecske. (+ területi forduló fajai)

Támogató: Canteline Kft.

Rejtvény

AZ ETETŐK VENDÉGEI

A téli madáretetőket a legkülönbözőbb madarak látogatják. Egyesek közülük gyakrabban, mások ritkábban láthatók az etetők környékén. Főként új tag-társainknak szánt feladványunk meg-fejtéseként beküldendő, hogy az alábbi fotókon mely madárfajok láthatóak.

1. széncinege
2. csíz
3. kék cinege
4. csuszka
5. zöldike

A megfejtéseket március 25-ig várjuk az MME címére: 1121 Budapest, Költő utca 21.

A Madártávtal 2005/5. számában fel-adott rejtvényünk helyes megfejtése: A-3, B-5, C-2, D-4, E-1

Nyerteseink:
Fodor Áron, Nagyrény
Hunyadi Béla, Tata
Takács-Nagy Zoltán, Bár
Nyereményük: *A települések ökológiája* című könyv.
Gratulálunk!

Magyar Madártani Egyesület
Budapest, 1121 Költő u. 21. • Tel.: 275-6247, Fax: 275-6267 • Email: mme@mme.hu

Kedves Tagtársunk!

Halmos Gergő
természetvédelmi igazgató

Támogassa adója 1%-ával egyesületünket!

A felajánlott 1%-okból tavaly minden eddiginél többet, több mint 14 millió Ft-ot kapott az MME. Örömmel tölt el, hogy ilyen sokan megtiszteltek minket bizalmukkal!

Ezzel a támogatással egyesületünk 2005-ben is bővítette természetvédelmi és szemléletformáló programjait:

- Helyi csoportjaink és önkénteseink segítségével több, mint 3000 odút és fészkelőládát helyeztünk ki a madaraknak.
- 2005-ben 25 000 db elektromos szigetelőpapucsot gyártattunk, melyek megvédik a villanyoszlopokra szálló madarakat az áramütéstől.
- Az MME madárgyűrtöző tagjai, kutatói, több mint 150 000 madarat láttak el azonosító gyűrűvel. Ez a tevékenység a természetvédelmi munkához nyújt nélkülözhetetlen adatokat.
- Tavaly csaknem 2000 gyerek fordult meg a Madarász oviban és suliban, 10 000 hallgatója volt az MME munkatársai által tartott előadásoknak, és több mint 3500-an vettek részt az egyesület természetvédelmi táboráiban.
- Mindemellett a Magyar Madártani Egyesület irányítja a legtöbb uniós támogatású természetvédelmi programot Magyarországon.

Bízom abban, hogy az idei 1%-os felajánlások segítségével azokat a programjainkat is fejleszteni tudjuk, amelyekhez nincsenek nemzetközi forrásaink. Ilyenek a számunkra rendkívül fontos társadalmi programok, például a Madarász ovi, - suli, a Madárbarát kert program és a gólyavédelem.

Kérem, amennyiben egyetért céljainkkal, támogassa munkánkat adója 1%-ával!

Halmos Gergő
természetvédelmi igazgató

Mi a teendője a rendelkezési nyilatkozattal?

A nyilatkozatot tegye az adócsomagban elhelyezett borítékba, és kövesse az abban leírt útmutatót. Ha az Ön személyi jövedelemadó-ját munkáltatója számolja el, akkor a borítékot munkáltatójának adja át, saját nevével, címével, adóazonosító jelével ellátva. A borítékot a ragasztott felületére átnyúlóan saját kezűleg írja is alá! A rendelkezési nyilatkozat szabadon másolható.

© MÁTÉ BENCE

FeHoVa

SZABADIDŐ
2006
március
1-5.

HUNGEXPO
Budapesti
Vásárcözpont

FeHoVa

13. Fegyver, horgászat, vadászat nemzetközi kiállítás

2006. március 1-5. között várja Önt a 13. FeHoVa, melyen mindent megtalálhat, ami a vadászattal, a vadgazdálkodással, a horgászattal és a vadászfegyverekkel kapcsolatos. **A horgászat idén is külön pavilonban kap helyet.** És ha még ez sem lenne elég, nézzon át ugyanazzal a belépővel a Szabadidő 2006 többi rendezvényére, ahol megtudhatja, mivel töltheti még el tartalmasan, izgalmasan és főleg egészségesen a szabadidejét:

Budapest Boat Show

15. Nemzetközi hajókiállítás

Budapest Motor Kiállítás

5. Nemzetközi motorkerékpár szakkiállítás

Sport

11. Nemzetközi sport és életmód kiállítás

Sőt, hogy Önnek még kényelmesebb legyen, idén minden kiállítás egy nappal korábban nyílik!

Nyitva tartás:

március 1-4. 10-18 óráig

március 5. 10-17 óráig

50% **VOIÁBUSZ** kedvezmény

www.szabadido.hungexpo.hu

fehova@hungexpo.hu

 hungexpo